

Federatia Comunitatilor Evreiesti din Romania (FCER)
Centrul pentru Administrarea Patrimoniului Imobiliar (CAPI)

Arh. Lucia Apostol – Sef Sector Dezvoltare
si Reabilitare Patrimoniu

Dr. Aurel Vainer – Presedinte FCER

Ing. Rudy Marcovici – Director CAPI

**"PATRIMONIUL IUDAIC DIN ROMANIA –
REABILITARE, RESTAURARE
SI OPTIUNI
DE CONSERVARE"**

*Comunicare pentru Conferinta "Patrimoniul Evreiesc,
parte din Patrimoniul Universal"*

Bucuresti, 28-29 Mai 2009

*Centrul de Studii Ebraice "Goldstein Goren"
Facultatea de Litere – Universitatea Bucuresti*

Sinagoga este "Casa NOASTRĂ când nu suntem Acasă"

Sinagoga este "Locul NOSTRU Special"

"Sinagoga este Locul Sacru al Evreilor"

"Sinagoga ne ajută să ne unim cu tradiția noastră și cu comunitatea noastră"

Susan Van Dusen & Mark Benkson

INTRODUCERE

Cultura și tradiția evreilor din România au evoluat în cadrul cultural local, devenind parte integrantă din acesta. Arhitectura religioasă iudaică păstrează însă specificul eclectic al artei sinagogale în general și anume: influențe mauro-bizantine, austro-ungare (în special vieneze) slave, etc., pe lângă cele locale.

În consecință, prin forma de expresie și mai ales prin substanța și valorile culturii iudaice religioase și laice, patrimoniul evreiesc este și va rămâne parte integrantă din moștenirea culturală locală și universală.

Intoleranța religioasă și antisemitismul, ce a culminat cu incomensurabila tragedie umana a Holocaustului, au condamnat evreii la izolare și ca formă de auto apărare. Dar izolarea exacerbează însăși cauzele care au determinat-o. De aceea este obligația și responsabilitatea evreilor de pretutindeni de a reaminti și de a conserva propria istorie și prezentul, pentru a-și asigura viitorul. După cum a spus George Braque, „Viitorul este proiecția trecutului condiționată de prezent”.

Comunitățile Evreiești din România dispun de un Patrimoniu Sacru Evreiesc important, sub aspect numeric, dar mai cu seamă ca deosebită valoare istorică, religioasă, arhitecturală și artistică.

Una dintre principalele rațiuni ale existenței Federației Comunităților Evreiești din România, este conservarea Patrimoniului Sacru Evreiesc, constând din cele 88 de sinagogi și 821 de cimitire cunoscute până la această dată, precum și alte clădiri rituale, ca mărturii ale trecutului nostru evreiesc.

Nu putem să nu ne referim cu această ocazie la faptul că ne confruntăm în prezent cu o multitudine de probleme de spectru divers, începând cu lipsa de fonduri și până la vandalizarea de cimitire.

În ciuda problemelor financiare dificile generate de lipsa de fonduri proprii, FCER și-a propus, începând din 2006, în cadrul unui program prioritar, reabilitarea sinagogilor și cimitirelor din întreaga țară.

Sperăm – cu extinderea acestor eforturi – să susținem și cauza integrării unor elemente semnificative ale moștenirii iudaice - ca obiective de pelerinaj spiritual- către un proces de cunoaștere și recunoaștere a bogatei tradiții culturale și religioase Evreiești în sine, și ca parte integrantă din Patrimoniul Cultural Național și Universal.

În acest sens ne-am propus integrarea unor monumente istorice din Patrimoniul Sacru al FCER în circuitele turistice Naționale și Internaționale.

În timpul participării noastre la Seminarul "Jewish Heritage" de la Bratislava (martie 2009) am constat cu bucurie că preocupările noastre se regăsesc în marea majoritate a Comunităților din Europa.

Reabilitarea, Restaurarea și Conservarea Patrimoniului Sacru Evreiesc ridică o complexitate de probleme etice, morale, tehnice și reprezintă o imensă povară financiară.

Dilemele etice și morale se referă în primul rând la Conservarea Sinagogilor ce funcționează ca locașuri de cult, a celor ce și-au pierdut această destinație (în principal din cauza lipsei de enoriași) cât și la prioritățile impuse de degradarea fizică ce poate duce în multe cazuri la colaps.

În cazul cimitirelor ne confruntăm cu probleme similare de întreținere și conservare, și în special cu necesitatea asigurării și supravegherii, mai ales în lumina recentelor acte de vandalism (Giurgiului București, Botoșani, Ploiești, etc.).

O caracteristică marcantă a cimitirelor evreiești este felul în care sunt ancorate în peisajul local și în cadrul cultural – istoric, care reprezintă specificul vieții evreiești din respectiva regiune. Evident, este benefică extrapolarea la destinul înfloritor, complex și tragic al evreilor din România.

Cimitirele evreiești sunt de multe ori descrise ca și „lăcașul celor vii”, și „chiar când sunt neglijate sau invadate de vegetație, viețile și poveștile evreilor dăinuiesc în forma sculptată” (Ruth Ellen Gruber – Prefața la „Cimitirele evreiești din Bucovina”, de Simon Geissbuhler). Sunt „locuri liniștite ce radiază singurătatea și tragismul” de la colectiv la individual și vice-versa, ce scriu în frânturi de o clipă istoria unui om și transcend în istoria unei comunități și a unui loc (fotografii nr. 1 și 2).

FAPTE ȘI ASPECTE LEGATE DE CONSERVAREA ȘI ÎNTREȚINEREA PATRIMONIULUI SACRU

Înainte de al doilea Război Mondial au existat pe teritoriul României Mari peste 800.000 de evrei. Până la sfârșitul anilor 30', de exemplu, în Moldova și Bucovina evreii au reprezentat aproximativ o treime, iar la un moment dat, chiar și jumătate, din totalul populației locale. Tragicele evenimente care au avut loc în timpul Holocaustului, precum și emigrarea în masă în timpul regimului comunist, au redus drastic populația evreiască, și acum sunt mai puțin de 10.000 de evrei în România.

DATE STATISTICE – CIMITIRE:

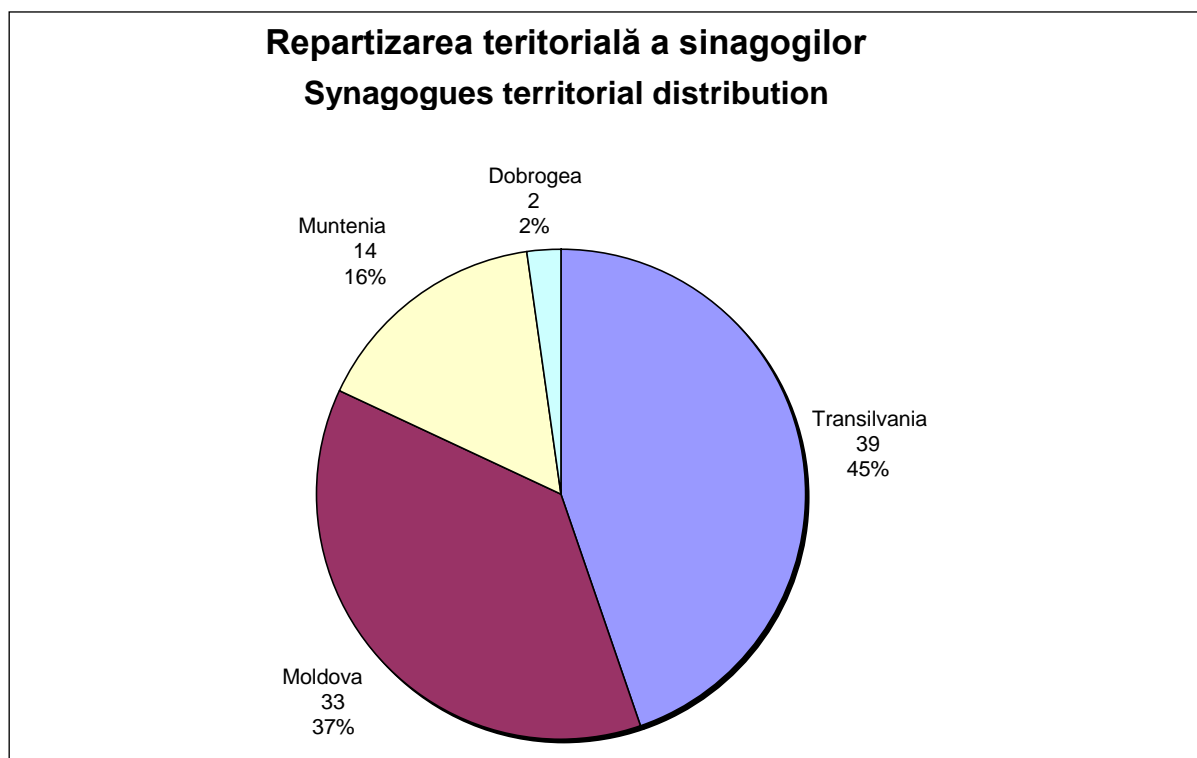
- Sunt cunoscute în prezent **821** cimitire în toată țara, **din care 17 sunt monumente istorice.**
- Suprafața ocupată de cimitirele evreiești: peste **410 hectare.**
- Din cele peste **720** de localități în care există Cimitire Evreiești, doar în **148** de localități mai există evrei.
- Numărul Cimitirelor Evreiești, aflate în localități în care nu mai există evrei, depășește **650**, ceea ce le face foarte greu de administrat.

- Actualmente, o problemă foarte dificilă este asigurarea pazei și a securității acestor obiective, din cauza cheltuielilor uriașe, imposibil de acoperit de către FCER, în special în zilele noastre atunci când ne confruntăm cu creșterea actelor de vandalism față de cimitirele evreiești (adică Cimitirul Giurgiului – octombrie, 2008; Botoșani și Ploiești în 2009).

DATE STATISTICE - SINAGOGI:

- Numărul și caracteristicile de structură ale Patrimoniului Sacru existent: **88** sinagogi și doar **43** funcționează ca atare.
- Valoarea deosebită a Patrimoniului Sacru Evreiesc, rezultă și din faptul că o **treime (34)** din numărul total al sinagogilor sunt monumente istorice și/sau de arhitectură.
- Repartizarea teritorială a sinagogilor: **39** în Transilvania (inclusiv Banat), **33** în Moldova, **14** în Muntenia (inclusiv Oltenia) și numai **2** în Dobrogea.

Grafic nr. 1

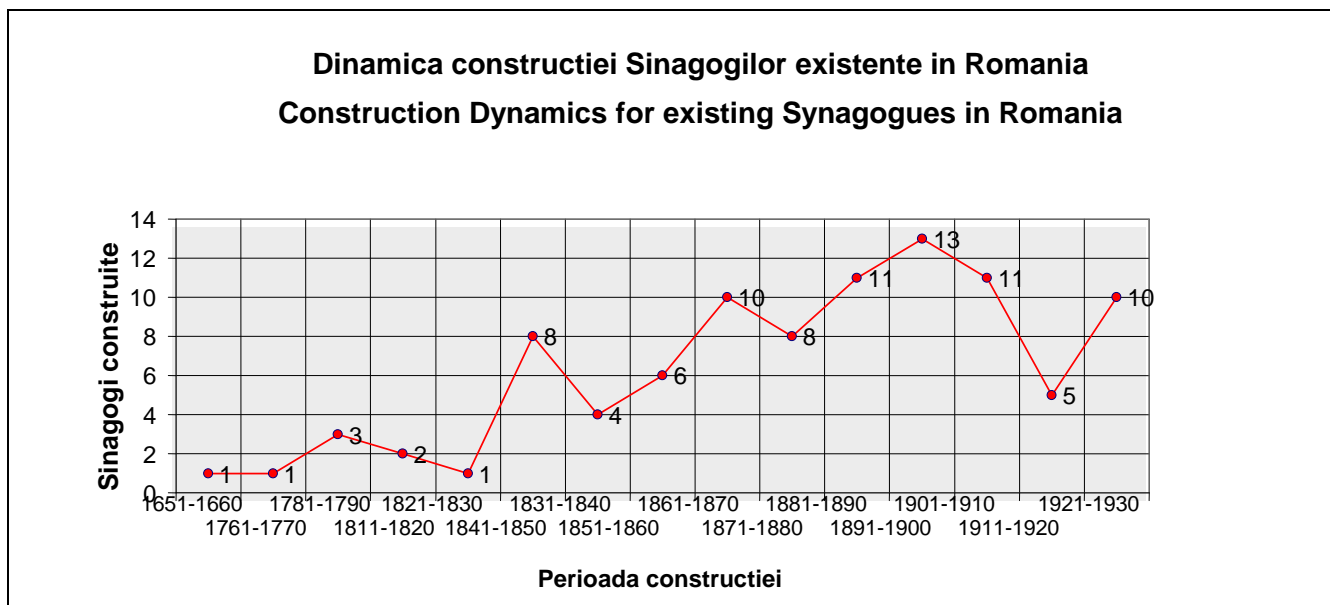

- Dinamica construcției sinagogilor existente din România:

- 1651-1830 : 7 sinagogi
- 1831-1860 : 15 sinagogi
- 1861-1890 : 29 sinagogi
- 1891-1900 : 12 sinagogi
- 1901-1910 : 11 sinagogi
- 1911-1930 : 14 sinagogi

În reprezentarea grafică nr. 2 este redată această dinamică în perspectivă istorică.

Grafic nr. 2

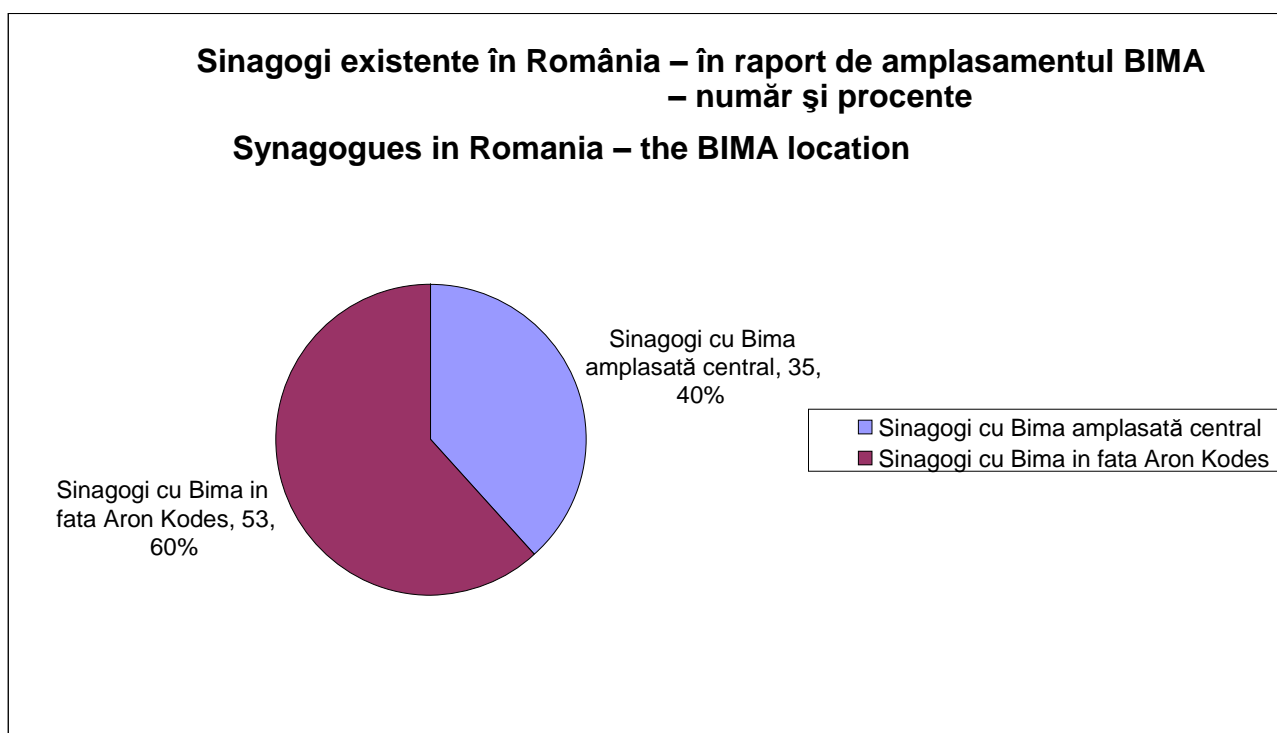
De remarcat:

- perioada de apogeu a construcției de sinagogi a fost între 1861-1910
- nu au fost construite sinagogi după 1930
- în anii 30 existau mai mult de 100 de sinagogi, numai în orașul Iași.

Vom lăsa în seama cercetătorilor și istoricilor să elaboreze pe marginea acestor informații.

În graficul nr. 3 putem vedea distribuția celor 88 de sinagogi în raport de amplasamentul BIMA

Grafic nr. 3

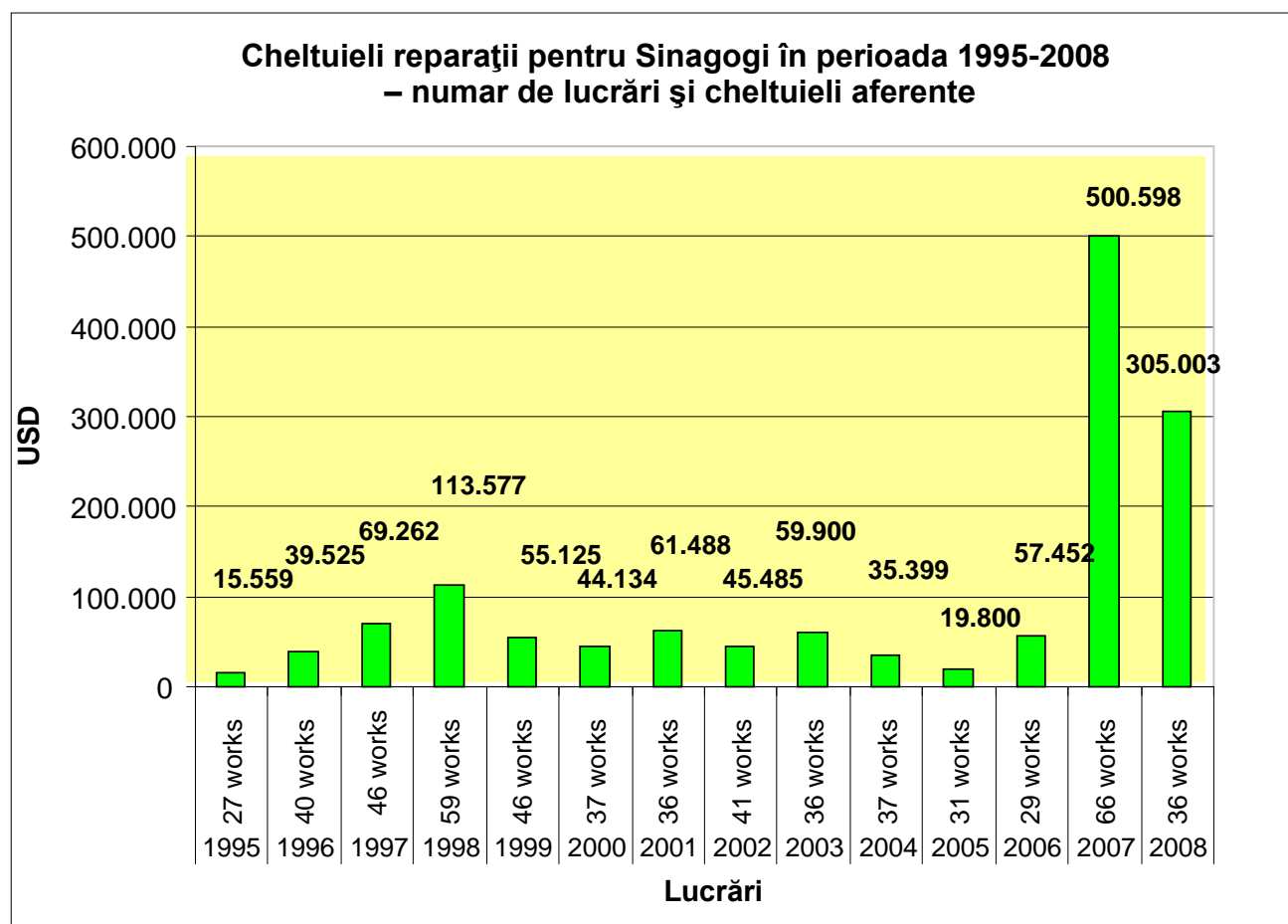
- Referitor la organizarea spațiului intern al sinagogilor și amplasarea elementelor ce identifică spațiul de cult se disting: **35** sinagogi cu BIMA amplasată central, **53** cu BIMA amplasată în fața ARON KODEȘ-ului.
- Sub aspectul structurii constructive s-a păstrat o singură sinagogă din lemn, la Piatra Neamț, ridicată în 1766. Acest tip de construcție este specific arhitecturii religioase din Estul Europei, în particular în România – Moldova. Dimitrie Cantemir în „Descrierea Moldovei” menționează existența unui număr foarte ridicat de asemenea sinagogi.

PĂSTRARE, RESTAURARE, DATE DE CONSERVARE ȘI STRATEGIE

Starea actuală a sinagogilor este marcată puternic de anii lor de viață și de istoria greu încercată de intoleranța religioasă (devastări, incendii, vandalism etc.) și neglijarea din era pro-nazistă și mai târziu a regimului comunist (precum și lipsa de resurse financiare), unele fiind chiar în stare foarte critică, din punctul de vedere structural (ex. Sinagoga din Buzău, Constanța, Câmpulung, Roman, Tulcea, Galați ș.a.).

Conducerea FCER a stabilit ca prioritate majoră păstrarea Patrimoniului Sacru și cifrele arată că, în 2006-2008 am investit aproape de **14 ori mai mult decât în anul **2001**, după cum se arată în graficul nr. 4.**

Grafic nr. 4

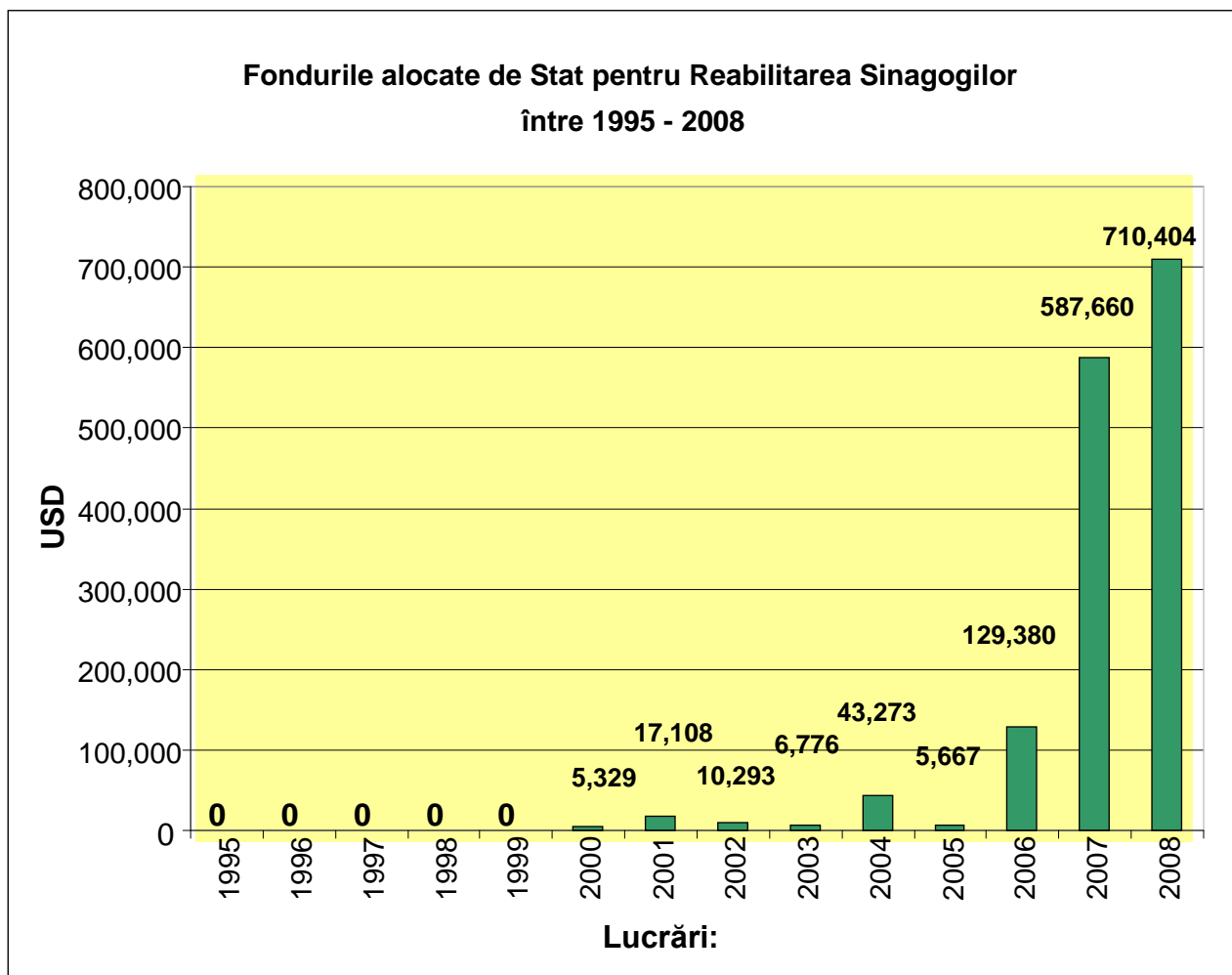

Statul Român a alocat fonduri pentru reabilitarea Patrimoniului Sacru Evreiesc, după cum urmează:

- app. 17,100 US \$ in 2001
- app. 5,700 US \$ in 2005
- app. 587,700 US \$ in 2007
- app. 710,000 US \$ in 2008 (din care app. 135,000 US \$ au fost desemnați pentru un program special de reabilitare a Sinagogilor).

Dinamica de finanțare de la Stat, începând din 1995 până în prezent, este prezentată în detaliu în Graficul nr. 5:

Grafic nr. 5

Este semnificativ că în anul **2007**, au fost executate lucrări de reabilitare și reparații la sinagogile din România din fondurile proprii ale Federației și din alocări de fonduri guvernamentale, în valoare totală de peste **un milion de dolari**, față de doar aprox. **78,6 mii dolari în anul 2001**.

În total, în perioada 2006-2007-2008, am cheltuit cca. 2.3 milioane dolari SUA, pentru reabilitarea Patrimoniului nostru Sacru.

Luând 2007 ca an de referință, care reprezintă cam 10% din ceea ce vom avea nevoie pentru investiții în viitor, cu scopul de a menține și de a da mult-așteptata valoare Patrimoniului Sacru Evreiesc existent.

Există două categorii strategice principale avute în vedere pentru reabilitarea sinagogilor existente: cele care funcționează în continuare ca lăcașuri de cult (începând cu cele de structură, pe cale de dispariție), precum și acele sinagogi care nu mai pot fi folosite ca atare.

În continuare ne vom referi la fiecare categorie, cu descrierea problemelor specifice, a priorităților, și cu exemple ilustrate.

SINAGOGI CARE NU ȘI-AU PIERDUT CARACTERUL SACRU

În ceea ce privește reabilitarea Sinagogilor, cu excepția lipsei de fonduri de finanțare care este o constantă, ne confruntăm cu o diversitate de probleme, cum ar fi: lipsa expertizei și / sau a documentației istorice incomplete, necesitatea înlocuirii unei documentații tehnice care diferă de la caz la caz de expertiza structurală și de arhitectură, proiectul de consolidare, proiectul de restaurare / reabilitare, înregistrarea ca Monument Istoric, obținerea autorizație de construcție, etc. Acestea implică proceduri de lungă durată și costisitoare, iar în cele mai multe cazuri, timpul și banii sunt esențiale, precum și starea clădirii care impune intervenția imediată. Pe lângă cele menționate mai sus, dificultatea recurentă în toate aceste lucrări este dauna ascunsă. Numai elementele structurale (după începerea lucrărilor de reabilitare actuale) arată gradul de prejudiciu real. Ulterior, proiectul de consolidare trebuie să fie revizuit și actualizat, iar bugetul va fi puternic supraîncărcat.

Acesta a fost cazul consolidării și restaurării Templului Coral. La sfârșitul anului 2007 am demarat un proiect major de reabilitare a celei mai mari Sinagogi din țară, Templul Coral din București, simbolul vieții evreiești din București și din România, și centrul spiritual pentru o comunitate activă de cca. 3000 de suflete. Templul Coral, un Monument Istoric Național, a fost construit între anii 1864 -1866 (fotografii # 3,4,5).

Alte exemple de Sinagogi, care sunt în curs de reabilitare și / sau lucrări de consolidare: Sinagoga Mare din Iași (Monument Istoric, construită în 1657) (fotografii # 6,7), Templul Meseriașilor Galați (construit în 1875) (fotografii # 8,9).

Exemple de sinagogi recent reabilitate: Sinagoga Mare din București (construită în 1866), Sinagoga Mare din Botoșani (construită în 1834), Baal Șem Tov – Sinagoga de lemn din Piatra Neamț (Monument Istoric, construită în 1766).

Există o listă de priorități pentru reabilitare: Sinagoga din Tulcea (construită în 1893); Templul Leipziger din Roman (construit în 1881) (fotografii # 10, 11); Templul Havre Gah din Câmpulung Moldovenesc (construit în 1894); Sinagoga Sharei Tora din Satu Mare (Monument Istoric, construită în 1889), Sinagoga din Gherla (construită în 1911), Sinagoga din Vatra Dornei (construită în 1902), Sinagoga din Brăila (construită în 1862), Sinagoga din Hârlău (construită în 1814), Sinagoga din Brașov (construită în 1924), Sinagoga din Câmpina (construită în 1904).

SINAGOGI CARE ȘI-AU PIERDUT CARACTERUL SACRU

Principalul motiv pentru care aproape jumătate dintre Sinagogile noastre nu funcționează ca atare, este unul dintre următoarele sau ambele:

- deteriorarea fizică / structurală, care pune viața în pericol, și cerințele urgente de

consolidare / reabilitare, dar FCER nu dispune de mijloace financiare imediate pentru a face aceasta (aceasta este o problemă pe care o avem cu cel puțin 10 sinagogi în întreaga țară).

- lipsa enoriașilor în multe locații.

Ne confruntăm cu o dilemă privind modul de soluționare a situației. Perioada reabilitării și costurile acesteia sunt de departe prea mari pentru o clădire care nu mai este în funcțiune. Utilizarea ca lăcaș de cult nu mai este posibilă și păstrarea în aceste condiții, va duce la o stare de colaps. Pe de altă parte, reabilitarea edificiilor și apoi păstrarea acestora încuiate (nefolosite) va duce din nou la o deteriorare fizică. Rămân două opțiuni: una pentru a obține desacralizarea Sinagogii (prin aprobare Rabinică), precum și acordul pentru o utilizare diferită, compatibilă cu vechea folosință, sau vânzarea. Vânzarea nu este o opțiune: politica FCER este a nu înstrăina sau transfera proprietatea sinagogilor, pentru că acestea sunt moștenirea cea mai valoroasă a Patrimoniului Evreiesc. Mai mult decât atât, dacă vindem, proprietarul este liber să facă ce vrea cu proprietatea și am vrea să vedem peste zece ani, că o sinagoga este demolată și o clădire comercială îi i-a locul.

Unde este cazul, FCER propune un "contract de comodat" (un împrumut de folosință pe termen lung fără nici o chirie) timp de 10-50 de ani și utilizarea proprietății cu angajamentul chiriașului de a reproiecta și reabilita clădirea, în termenii prevăzuți în contract. FCER are câteva astfel de contracte de comodat pentru Sinagogi din diferite orașe, cum ar fi: Sighișoara, Bistrița, Mediaș, Orăștie, Timișoara, Târgoviște, cu scopul declarat de a fi renovate de către utilizator și cu limitarea utilizării spațiului pentru funcții culturale, care sunt compatibile cu destinație religioasă anterioară, ca lăcaș de cult. Contractele prevăd pentru funcții speciale desemnate și, de asemenea, activități care pot avea loc în limitele impuse de utilizarea anterioară. În aceste cazuri, solicităm instalarea, la intrarea dinspre stradă, unei plăci care să ateste: că edificiul a fost o sinagogă, data inaugurării acesteia, date despre funcționarea actuală, etc. De asemenea, cerem ca reabilitarea să păstreze caracterul evreiesc al clădirii și, în cele mai multe cazuri, vom desemna o cameră, cu intrare separată (o capelă pentru uzul nostru) pentru Aron Kodesh și / sau anumite obiecte de cult, păstrate pentru uzul nostru.

Credem că aceasta este o soluție viabilă pentru viitorul sinagogilor ne-utilizate ca atare, care va asigura conservarea istoriei evreilor și va asigura, de asemeni, că aceste clădiri vor fi reparate și întreținute cu fonduri corespunzătoare, pe termen lung.

Menționăm că există exemple de foste Sinagogi care au fost reabilitate în cadrul unui contract de comodat și sunt folosite pentru diferite funcții / activități culturale, după cum urmează: Bistrița (Monument Istoric, construită în 1856) – utilizare actuală: Sală de Concerte (pentru 20 de ani); Mediaș (construită în 1896) – 3 ani acord de parteneriat pentru reabilitare cu Fundația Eminescu; Orăștie (Monument Istoric, construită în 1878) – utilizare actuală: Centru Cultural, Contract de comodat cu Primăria Municipiului pentru 15 ani; Târgoviște (Monument Istoric, construită în 1880) – utilizare actuală: spațiu Universitate, Contract de comodat cu Universitatea din Târgoviște pentru 20 de ani; Timișoara – Cetate (Monument Istoric Național, construită în 1865) – utilizare viitoare: Sală de Concerte, Contract de comodat cu Societatea Filarmonică din Timișoara pentru 50 de ani.

CUVÂNT FINAL:

Viitorul Patrimoniului Sacru Evreiesc depinde de mulți factori și cel mai important dintre aceștia este integrarea în Patrimoniul Național și Internațional.

Un alt factor important este nevoia de documentare și baza de date. Acest lucru ar trebui realizat cu o documentație istorică detaliată și o expertiză, ca un efort profesional multi-disciplinar și inventarierea sistematică a componentelor Patrimoniului, prin sondaje periodice, vizite la fața locului și actualizarea ulterioară a stării fizice a bunurilor. În cele din urmă toate acestea ar trebui să constituie o bază pentru deciziile strategice pe termen lung.

Un element strategic fundamental este prioritizarea, bazată pe analiza și sinteza acțiunilor menționate mai sus.

Este nevoie de un program financiar elaborat cu atenție, având ca bază explorarea posibilităților de a atrage resurse financiare și asistență.

Ar trebui să luăm în considerare involuția prospectivă a populației evreiești din România care nu este încurajatoare, și care ar putea influența negativ capacitatea de a atrage aceste fonduri necesare.

Optimismul nostru este bazat pe angajamentul FCER de a continua să susțină programul de reabilitare a Patrimoniului Sacru.

De asemenea, există un flux relativ intens de turiști în România, previzibil, și un interes în creștere pentru obiectivele religioase în general, în special în rândul tinerilor, și sperăm că tinerii evrei cu descendenți români care trăiesc în Israel sau în alte părți ale lumii, vor deveni interesați în găsirea rădăcinilor tradiționale, precum și în descoperirea Patrimoniului Sacru Evreiesc din România.

MULȚUMIRI ȘI CREDITE:

Aducem mulțumirile noastre Dlui. Bogdan Varnischi și colegilor din FCER, Dnei. Ruth Ellen Gruber – scriitor și cercetător independent – pentru fotografiile informații și interpretări (cimitire Moldova de Nord), Dlui. Simon Geissbühler – scriitor și cercetător independent – pentru date (cimitire Bucovina) și nu în ultimul rând sponsorilor și participanților la seminarul Jewish Heritage Bratislava – martie 2009.

SURSE DE INFORMARE ȘI BIBLIOGRAFIE:

Arhiva și baza de date FCER – CAPI

Arh. Aristide Streja și Lucian Schwarz – „Sinagogi din România”, Editura Hasefer a Federației Comunităților Evreiești din România, 1996

George Potra – „Din Bucureștii de ieri” – volumul 1, Editura Științifică și Enciclopedică, 1990

Radu Bogdan – „Vechi cimitire evreiești din România”, *România literară* 9:14-15, 2006

FEDROM – „Seventy years of existence”, București, 2008

Ruth Ellen Gruber – „Virtually Jewish. Reinventing Jewish Culture in Europe”, Berkeley, 2002

Ruth Ellen Gruber – „Jewish-heritage-travel. Heritage, travel and history in Europe`s Jewish Heartland”, 2009, <http://jewish-heritage-travel.blogspot.com/>

International Commission on the Holocaust in Romania – „Final Report”, Iași, 2005

Silviu Sanie – „Cercetarea cimitirului evreiesc (I) de la Siret. Unele considerații metodologice”, in *Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae II*, București, 1997, pag. 9-27

Silviu Sanie – „Dănuire prin piatră. Monumentele cimitirului evreiesc de la Siret”, București, 2000

Mariuca Stanciu – „Romanian Synagogues – Between West and East”, *Studia Hebraica* 8:110-123, 2008

Arh. N. Ionescu-Ghinea – „Enciclopedia lăcașurilor de cult din București” - volumul 2, Editura Universalia Press, București, 2005

Dr. Mayer Beck – „Istoricul Templului Coral de rit occidental din capitală în primul sfert de veac al existenței sale 1867-1892”, București, 1892

Dr. Meyer Abraham Halevy – „Monografia istorică a Templului Coral din București”, 1935

Kurt Schubert – „Die Geschichte des österreichischen Judentums”, Böhlau, Wien, 2008

Alexandru Avram – „Topografia monumentelor istorice din Transilvania, Municipiul Mediaș”, Editura Altip, Alba Iulia, 2006

Ivan Davidson Kalmar – „Moorish Style: Orientalism, the Jews, and Synagogue Architecture, Jewish Social Studies 7.3”, 2001

Keil Martha, Lohrmann Klaus (Hrsg.) – „Studien zur Geschichte der Juden in Österreich”, Philo VG, Bodenheim 1997

Pagini web:

<http://www.jewfaq.org>

<http://www.jewishencyclopedia.com>

<http://fcer.jewish.ro>